

Patristické texty v sanktorálu chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do 15. století

Petra Stankovska

Cobiss: 1.01

Článek obravnava homilije cerkvenih očetov v sanktoralu hrvaškoglagolskih brevirjev. Na osnovi strukture *Propria sanctorum* in tekstoloških razlik med patrističnimi besedili skušamo ugotoviti razlike med posameznimi primerki hrvaškoglagolskih brevirjev v njihovem sanktoralnem delu in obenem obrazložiti njihov možni nastanek in povezanost z latinskimi predlogami.

Ključne besede: *Proprium sanctorum*, brevir, hrvaškoglagolski, homilije, koledar

Patristic Texts in the *Proprium Sanctorum* of Croatian Glagolitic Breviaries up to the Fifteenth Century

The article deals with homilies of the Church Fathers in the *Proprium Sanctorum* of Croatian Glagolitic breviaries. Based on structural characteristics of the *Proprium Sanctorum* and textological variants in patristic texts, differences are sought in particular codices of Croatian Glagolitic breviaries. An explanation is sought for the possible origin of these differences and their relation to the Latin originals.

Keywords: *Proprium Sanctorum*, breviary, Croatian Glagolitic, homily, calendar

0 Úvod

Dochované chorvatskohlaholské (= chhlah.) breviáře vzniklé do 15. stol. můžeme podle výsledků textologických studií různých druhů textů v nich obsažených, biblických i nebiblických, rozdělit do dvou hlavních skupin textové tradice – severní: krěsko-istrijské a jižní: zadarsko-krbavské.¹

Strukturou a složením textů jsou chhlah. breviáře poměrně jednotné, až na některé případy výběru starozákonních (Vajs 1910: 35–38; Tandarić 1993: 188), evangelních a jiných novozákonních lekcí, popřípadě s nimi souvisejících homiletických textů (Pantelić 1993: 74; Tandarić 1993: 184) v *Propriu de tempore*.

¹ Na základě zkoumání breviářů bylo toto rozdělení stanoveno pro starozákonní lekce již J. Vajsem (Vajs 1910: 9–11) a potvrzeno i dalšími konkrétními výzkumy biblických textů (např. Ribarova 1987: 123–159; Bauerová 1989: 353–364; Taseva 1997: 12–30; Jurić-Kappel 2004: 183–190; Badurina-Stipčević 2006: 5–126 aj.). Toto textologické rozdělení bylo v podstatě potvrzeno i u homiletických textů (Stankovska 2001).

Zvláštnosti ve výběru textů oproti ostatním chorvatskohlaholským breviářům se vztahují na kodexy příslušející severní textologické skupině a dosvědčují větší liturgickou starobylost respektive její znaky v breviářích této skupiny, přičemž svědčí o nutné existenci liturgicky staršího typu breviáře v chorvatskohlaholské verzi, jehož stopy nalézáme ve starobyklých zlomcích a v některých kodexech »severní« textologické skupiny (Vajs 1910; Pantelić 1993: 71–74).

1 Jednotlivé části chorvatskohlaholského breviáře

Texty mnoha lekcí nacházejících se v *Propriu de tempore*, tedy části breviáře uvádějící služby o pohyblivých svátcích roku v tzv. vánočním a velikonočním cyklu, byly z obsahového a textologického hlediska poměrně hojně zkoumány. To však platí v mnohem menší míře o lekcích nacházejících se v části breviáře obsahující liturgii na pevné svátky liturgického roku, v *Propriu sanctorum* – sanktorálu (služby o svátcích významnějších světců) i v *Commune sanctorum* – komunálu (předpis služeb na svátky méně významných světců, kteří nemají vlastní officium a pro něž se užívá společných oficií podle typu světce, např. »panna mučednice«, »skupina mučedníků« apod.). Kromě některých studií o jednotlivých, zejména hagiografických textech (nověji např. Badurina-Stipčević 2008, 2010; Petrović 2008), či obecnějších syntetických studií (Pantelić – Nazor 1977; Grabar – Nazor – Pantelić 1973; Pantelić 2000), nebyly další texty z této části breviáře prakticky zkoumány. Příčinou menší pozornosti věnované této části breviáře byl zřejmě jednak fakt, že se v ní nenacházejí biblické texty v tak hojně míře jako v části temporální,² jednak asi to, že je sama skladba *Propria sanctorum* do jisté míry závislá na místě používání breviáře, popřípadě na osobě jeho objednavatele či aktuálního vládce území, kde se kodex používal. Proto se může jeho obsah pozměňovat nejen v souvislosti se stářím a typem breviáře, ale i v souvislosti s dalšími okolnostmi, které se často odrážejí i v *Propriu sanctorum* chorvatskohlaholských breviářů (Pantelić 2000: 349–352; Pantelić – Nazor 1977: 25).

² Většina prací věnovaných starozákonním breviářním textům byla inspirována myšlenkou vyslovenou J. Vajsem o velké starobylosti některých starozákonních textů vyskytujících se především ve vrbnických breviářích a o jejich možné spojitosti s tzv. Metodějovým překladem celé Bible kromě Knih Makabejských, o němž se hovoří v Metodějově životě. Pokud by breviářní texty v chorvatskohlaholských breviářích skutečně představovaly nejstarší slovanskou verzi biblického textu, staly by se dokladem Metodějova překladu Bible do slovanského jazyka. Takováto možnost byla jistě silnou inspirací právě pro důkladnou filologickou práci se starozákonními breviářními texty, ačkoliv sám Vajs vyjádřil jistou, velmi konkrétní skepsi ohledně možnosti rekonstrukce Metodějova překladu Bible na základě chorvatskohlaholských liturgických knih (Vajs 1910: CVII–CVIII). A i podle nejnovějších výzkumů biblické texty v chorvatskohlaholských breviářích nesou spíše stopy tzv. preslavské, tedy bulharské, redakce (pro evangelní text: Aleksejev 2008; Stankovska 2012; pro některé starozákonní lekce Petkov – Dimitrova 2004 a podle ústního sdělení M. Mihaljeviće to platí i pro mnohé další starozákonní lekce ve vrbnických kodexech).

2 *Proprium sanctorum* v chorvatskohlaholských breviářích

Podobně jako u *Propria de tempore* je do určité míry možné u hagiografických textů vysledovat dvě textologické (a částečně i typologické³) skupiny i v sanktorální části breviáře (Pantelić 2000: 353–354; Badurina-Stipčević 2010: 47), ačkoliv stáří dochovaných památek není tak velké jako u temporální části, kde máme doloženy i kodexy severní skupiny z počátku 14. stol. a snad i z konce 13. stol. (zejm. první Vrbnický breviář a několik zlomků). Z dodnes kompletně dochovaných 27 rukopisných a dvou tištěných chorvatskohlaholských breviářů vzniklých do konce 15. stol. (Pantelić 2000: 349) jich má sanktorální část dochovanou v různém rozsahu devatenáct; pět z druhé poloviny 14. stol.: Vrbnický 4 (VB4), Lublaňský C161a/2 (LUB) chovaný v Národní a univerzitní knihovně v Lublani, Illirico6 (Vat6) z pol. 14. stol. chovaný v Římě ve Vatikánské knihovně (Biblioteca Apostolica Vaticana) pod signaturou Borg. Illir. 6, Oxfordský (Oxf) chovaný v Bodleyově knihovně v Oxfordu a Pašmanský breviář (PM) z 14.–15. stol. chovaný v Záhřebu v Arhivu HAZU pod signaturou IIIb10; ostatní byly pořízeny v 15. století.

2.1 Typ a obsah *Propria sanctorum* chorvatskohlaholských breviářů 13.–15. století

Proprium sanctorum chorvatskohlaholských breviářů odpovídá obecně principem své struktury latinským sanktorálům dané doby užívaným většinou řeholních řádů. Sanktorály se vyvinuly z původního soupisu služeb na svátky několika nejvýznamnějších světců (Jana Křtitele, prvomučedníka sv. Štěpána aj.). Postupem času se k nim přidávaly další, přičemž se právě významné svátky vánočního cyklu začaly pro větší pohodlí zařazovat do temporální části breviáře (pouze cisterciácký a dominikánský řád dával přednost původnímu řazení všech svátků světců do sanktorálu) (Hughes 1982: 9), takže i v chorvatskohlaholských breviářích nacházíme svátky sv. Štěpána (26. 12.), Jana Křtitele (27. 12.), sv. Neviňátek (28. 12.), sv. Tomáše (29. 12.) či sv. Silvestra (31. 12.) v *Propriu de tempore*, a tudíž nebudou ani texty určené ke službě na tyto dny předmětem tohoto výkladu.

S bouřlivým rozšiřováním *Propria sanctorum* v 13.–14. století došlo k jeho základnímu rozrůznění ve smyslu výběru svátků světců a stupně jejich důležitosti. Při této diferenciaci hrálo roli zejména místo vzniku a užívání breviáře, neboť význam některých světců (prakticky všech, kteří nepoživali nejvyšší úcty na celém území papežské obediencie jako např. Panna Marie, sv. Petr a Pavel, evangelisté, archanděl Michael aj.) se místně mohl lišit a světec, který byl uctíván např. v Německu velkým svátkem (třeba sv. Anna či sv. Markéta), nemusel mít v sanktorálu

³ Typ breviáře vývojově staršího či mladšího, jak jej identifikujeme na základě obsahu *Propria de tempore*, je na základě *Propria sanctorum* možné jen stěží určit. Je to dáno především tím, že se sanktorální část vyvíjela jinak než část temporální. Nejdříve byly totiž až do 11.–12. stol. do breviářů zařazovány zvláštní služby pouze na svátky několika nejvýznačnějších světců, teprve 13.–14. stol. přináší velké množství svátků světců do breviáře respektive do *Propria sanctorum* (Ušeničnik 1945: 402) a jejich výběr se lišil hlavně podle toho, kde knihy vznikly a byly užívány. Takže spíše než časové hledisko je u sanktorální části breviáře v popředí hledisko územní.

z jiné části Evropy ani komemoraci, natož službu (např. v akvilejských, a tedy i v chorvatskohlaholských breviářích). Svátky byly mnohdy dodávány podle patronů místa, města či kostela, popřípadě na počest rodu světského vladaře, krále či císaře (srov. např. Waddell 2007: 72). Kromě těchto vlivů působily na obsah sanktorálu i další vlivy, které lze bez znalosti přímých písemných předloh jen těžko určit.

Skladbu sanktorální části chorvatskohlaholských breviářů (a tím i misálů) je tedy možné spolu s M. Pantelić charakterizovat jako římskou s dodatky mnohých svátků světců z nejrůznějších tradic: »Kalendar představja vječni rimski kalendar uz veliko šarenilo samostanskih, regionalnih i domaćih svetkovina. U njemu se mi-ješaju benediktinske, franjevačke i pavlinske svetkovine, svetački datumi mađarske krune i domaći svetački praznici.« Novljanski II. breviář uvádí svátek světců skoro na každý den a pouze 33 dnů v roce nemá liturgii k uctění žádného svěťce (Pantelić – Nazor 1977: 25). Podobně, vycházejí ze sanktorálu prvotisku chorvatskohlaholského breviáře, charakterizuje jeho obsah Tandarić: »[S]anktoral prvotiska brevija- ra iz 1491. uzet u cjelini slaže se s rimskim (vatikanskim i lateranskim) sanktoralom kakav je oblikovan krajem 13. st. Takvo je stanje i u drugim hrvatskoglagoljskim brevijarima, uz jedan ili drugi dodatak.« (Tandarić 1993: 188).⁴ Tato situace v chorvatskohlaholských breviářích zcela odpovídá i obecně evropskému vývoji sanktorální části breviářů užívaných i v jiných částech Evropy (Hughes 1982: XXXVIII). Přesněji lze obsah chorvatskohlaholského sanktorálu spojit zvláště se severoitalskými liturgickými příručkami: »[S]anktoral je sinteza najstarijih blagdanara rimsko-mediteranske provenijencije sa benediktinsko-franjevačkim svetkovinama; za glagoljske sanktorale karakteristična je infiltracija patrona grada Ankone: sv. Kiri- jaka biskupa (4. 5.) i sv. Liberija benediktinca (26. 5.).« (Grabar – Nazor – Pantelić 1973: 492). Takže i chorvatskohlaholská *Propria sanctorum* jsou typem sanktorálu běžně užívaného na území akvilejského patriarchátu, některé chorvatskohlaholské kodexy jsou pak doplněny o služby na svátky slovanských, východních i místních dalmatských světců, i když mnohé z nich nalézáme i v latinských breviářích užíva- ných na daném území.

2.1.1 Patristické, zvláště homiletické texty v *Propriu sanctorum* chorvatskohlaholských breviářů

Obsah *Propria sanctorum* je těsně svázán s kalendářem zachycujícím rozdělení nepohyblivých svátků během roku a uvádí služby na svátky významnějších světců, jejichž kult byl ctěn v místě užívání breviáře. Podle významu daného svěťce se liší i struktura a obsah služby k uctění jeho památky. Liturgie o svátku prvního řádu tak obsahovala kromě delšího (9 či 6 lekcí) hagiografického čtení i vlastní officium – hymny, slovo většinou církevního otce, evangelní čtení a příslušnou homilii některého z církevních otců. U méně významných světců se uvádí kratší hagiografické čtení (o rozsahu 3 lekcí až 1 lekce), s doprovodným patristickým textem a hymnem

⁴ Zcela paralelně je stejná situace i v chorvatskohlaholských misálech: »Hrvojev misal ima veliko šarenilo svetkovina različita podrijetla i od francuskih, južnoitalijanskih, afričkih, carigradskih do dalmatinskih, mađarskih pa i čeških svetaca.« (Grabar – Nazor – Pantelić 1973: 492).

či bez těchto dalších liturgických textů, které se v takovém případě berou z *Commune sanctorum* – komunálu (Pantelić – Nazor 1977: 28). Středem naší pozornosti budou tedy významnější svátky, které mají v liturgii předepsanu vlastní homilii, popřípadě jiný patristický text. U níže uvedených svátků jsou patristické texty většinou ve všech zkoumaných breviářích, pokud tomu tak není, je datum opatřeno poznámkou. Některé svátky s jakkoli zvláštní službou jsou uvedeny na konci seznamu a samostatně rozebrány:

- sv. Ondřej** – 30. 11. (hom. Řehoře Velikého na čtení začínající Mt 4,18);⁵
Neposkrvněné početí Panny Marie – 8. 12. (hom. sv. Jeronýma na Mt 1,1, ve Vat6 uvedena jako homilie Origenova);
sv. apoštol Tomáš – 21. 12. (hom. sv. Řehoře Velikého na J 20,24);
Obrácení sv. Pavla – 25. 1. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Jeronýma na Mt 19,2);
Očištění Panny Marie – 2. 2. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Ambrože, Vat6 chybně uvádí hom. sv. Augustina na L 2,22);
sv. Cyrila a Metoděje – 14. 2. – *komentář uveden zvlášť*;
Stolec sv. Petra – 22. 2. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Jeronýma na Mt 16,13 – odkazuje na *Commune sanctorum*);
sv. Benedikt z Nursie – 21. 3. (hom. Řehoře Vel. na Mk 10,15);
Zvěstování Panny Marie – 25. 3. (slovo sv. Augustina, nemá vlastní homilii a odkazuje na homilii z temporálu na středu posledního adventního týdne);
sv. Marek evangelista – 25. 4. (odkaz na homilii Řehoře Velikého);
sv. Filip a Jakub – 1. 5. (hom. sv. Augustina na J 14,1);
Nalezení sv. Kříže – 3. 5. (hom. bisk. Jana na J 3,1, N2⁶ ohlašuje homilii sv. Augustina);
Jan evangelista před Latinskou branou – 6. 5. (hom. sv. Jeronýma na Mt 20,20);
Archanděl Michael – 8. 5. (hom. sv. Jeronýma na Mt 18,1, LUB Vat6 mají jen odkaz na homilii jiného dne);
sv. Víta, Modesta a Krescencie – 15. 6. – *komentář uveden zvlášť*;
Vigilie sv. Jana – 23. 6. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Ambrože na L 1,57, N2 chybně ohlašuje Augustinovu homilii);
Vigilie sv. Petra a Pavla – 29. 6. (slovo sv. Lva, hom. sv. Jeronýma na Mt 16,13);
Připomínka sv. Pavla – 30. 6. (slovo sv. Augustina);
Oktáv apoštolů Petra a Pavla (slovo sv. Augustina, slovo Maksima, hom. bisk. Jana);
sv. Sedm bratří a Rufina – 10. 7. (slovo sv. Augustina, pouze v některých brev.: Vat6, LJ, LUB);
sv. Eliáš – 19. 7. – *komentář uveden zvlášť*;
Vigilie sv. Marie Magdalény – 22. 7. (slovo sv. Augustina, čte se homilie z období velkého půstu);
sv. Jakub, apoštol – 25. 7. (slovo Jana Zlatoústého);
sv. Petr v okovech – 1. 8. (slovo sv. Ambrože, odkaz na homilii sv. Jeronýma);
Vigilie Panny Marie sněžné – 5. 8. (homilie sv. Augustina na L 11,27, KOS⁷ označuje jako hom. Ivana Presbytera);
Vigilie sv. Vavřince – 9. 8. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Augustina na J 12,14);

⁵ Dále se uvádějí pouze incipitní verše jednotlivých novozákonních perikop.

⁶ Druhý novljanský breviář z r. 1495 z Nového Vinodolského.

⁷ Zkratkou KOS označujeme prvotisk chhlah. breviáře z r. 1491.

- Vigilie Nanebevzetí Panny Marie** – 14. 8. (slovo sv. Jeronýma, hom. sv. Augustina na L 10,38);
sv. Augustin – 28. 8. (slovo sv. Augustina);
Vigilie Stětí Jana Křtitele – 29. 8. (slovo Jana Zlatoústého, hom. sv. Augustina na Mk 6,17);
sv. Sabina – 29. 8. (hom. sv. Augustina je pouze ve Vat6, ostatní breviáře mají jen vzpomínku bez homilie);
Vigilie narození Panny Marie – 7. 9. (slovo sv. Augustina, hom. sv. Jeronýma na Mt 1,1–2);
sv. Kornelia a Cypriána – 16. 9. (hom. sv. Augustina na J 12,31);
sv. Matouš, apoštol – 21. 9. (hom. sv. Ambrože na Mt 9,9);
sv. Archanděla Michaela – 29. 9. (slovo Řehoře Velikého, hom. sv. Jeronýma na Mt 18,1, jen v některých breviářích, chybí např. v N2);
sv. Jeroným – 30. 9. (slovo sv. Jeronýma pouze v LJ⁸);
Vzpomínka na sv. Cesara – 2. 11. (hom. Řehoře Velikého jen ve Vat6).

2.1.2 Zajímavá officia *Propria sanctorum* chhlah. breviářů z hlediska distribuce patristických textů

Skladba *Propria sanctorum* je tedy ve zkoumaných breviářích málo variabilní jak co do výběru svátků světců, tak i co do jejich důležitosti, a proto se zřídka projevují mezi breviáři rozdíly v množství či výběru homiletických čtení. Nejčastěji nacházíme rozdíly v rubrikách, kde je uvedeno chybně jméno autora textu (např. o svátku Očištění Panny Marie) či místo vlastního textu je pouze odkaz na lekci z *Commune sanctorum* či *Propria de tempore* (Stolec sv. Petra, Zvěstování Panny Marie). Struktura chorvatskohlaholského sanktorálu zcela jistě vychází z latinských příruček užívaných na tomto území, neboť velmi podobnou základní strukturu nalézáme např. v latinském breviáři z 15. stol. chovaném v Národní a univerzitní knihovně v Lublani pod signaturou Ms 37, který připomíná např. dokonce i památku sv. Václava, která je v jihoevropském prostředí hlaholitů přičítána pouze vlivu ze severu, snad z Čech, přičemž byl tento závěr utvořen na základě srovnání s misálem, který byl na chorvatské území přivezen rodinou Zrinských ze severu (Pantelić 1965: 113). Oproti tomu u breviáře Ms 37 nic nenasvědčuje jeho přímému severnějšímu původu. Kromě tohoto latinského breviáře bylo nalezeno i několik latinských liturgických příruček ze záhřebské provincie, v sanktorální části podobných zkoumaným chorvatskohlaholským knihám (Pantelić 2000: 127–128). V některých chorvatskohlaholských sanktorálech se však nacházejí i služby světcům, které jsou svým původem i skladbou zajímavější než ostatní. Jde např. o svátek sv. Cyrila a Metoděje (14. 2.), sv. Víta, Modesta a Krescencie (15. 6.) a sv. Eliáše (20. 7., resp. vigilie 19. 7.).

Sv. Cyril a Metoděj (v chhlah. breviáři: **Kurila i Metodija**, případně **Ćurila i Valentina**) – připomínka respektive služba na počest Cyrila a Metoděje se vyskytuje pouze v několika chorvatskohlaholských kodexech (celkem 9), přičemž jsou i mezi nimi rozdíly. V některých kodexech (např. LUB) je dodáno i čtení z

⁸ Zkratkou LJ označujeme Lublanský breviář z 15. stol. chovaný v Národní a univerzitní knihovně v Lublani pod signaturou Ms 163.

homilie sv. Jeronýma na evangelní perikopu Mt 10,34–40, které je v některých latinských breviářích spojováno se svátkem sv. Valentina a zřejmě tak došlo k mechanickému převzetí této evangelní perikopy s homilií i na sv. Cyrila, který umřel 14. 2. – tedy ve stejný den, na nějž připadá svátek sv. Valentina. O jakémisi polomechanickém přejímání svědčí i označení v Novljanském II. breviáři, který přímo uvádí »svátek sv. Čurila i Valentina«, zatímco LUB označuje »Kurila i Metodija« a podobně i Vat6, ačkoliv ten tento svátek uvádí až v doplňku za vlastním sanktorálem. Otázkou je, jak si vysvětlit určení stejné evangelní perikopy (Mt 10,34–40) na svátek soluňských bratří v Remešském evangeliáři (Pantelić 1965: 112) – bylo by snad možné, že je toto označení v Remešském evangeliáři výsledkem dřívějšího spojení svátku sv. Valentina a soluňských bratří v chorvatskohlaholských sanktorálech?

Sv. Vít, Modest a Krescencie (v chhlah. breviáři: **Vid, Mendost i Krstenci-ja**) – dochované chorvatskohlaholské breviáře nemají na svátek těchto mučedníků (15. 6.) zvláštní službu, nachází se zde pouze tři až šest lekcí textu o mučení svatých, označované jako druhá církevněslovanská legenda, a zvláštní orace. Hagiografické lekce mají svůj základ v legendě o sv. Vítovi, která je hojně doložena i v latinských breviářích a pasonálech rozšířených na území severní Itálie i širšího dalmatského území (Záhřeb,⁹ východní části dnešního Slovinska¹⁰ a zřejmě i jinde.). V této souvislosti je zajímavý tzv. Svatotomášský zlomek (Vajs 1901), který uvádí jinou legendu o sv. Vítovi, tzv. první církevněslovanskou svatovítskou legendu (její plná verze je doložena v ruskocírkevněslovanském Uspenském sborníku), spolu s orací, zvláštní evangelní perikopou a homilií. Je velmi pravděpodobné, že jde o výsledek úpravy služby podle zvyklostí na českém území, která je i příčinou záměny tzv. druhé esl. svatovítské legendy legendou první (Matějka 1973: 86) i doplnění zvláštním evangelním čtením s homilií Řehoře Velikého, která provázají služby na významné svátky, jakým v Čechách svátek sv. Víta nepochybně byl.

Sv. Eliáš (v chhlah. breviáři: **Ilija**) – v sanktorálu breviáře MR 161 ze záhřebské Národní a univerzitní knihovny (Metropolitana), breviáře JAZU IIIc 21 a na konci *Propria sanctorum* breviáře popa Mavra z r. 1460 se jako doplnění psané písařem tohoto kodexu nachází na 19. 7. určená služba na svátek sv. Eliáše s vlastními liturgickými texty, evangelní perikopou i homilií připsanou Bedovi Ctihodnému (hom. Bedy Ct. na L 4,24), jejímž skutečným autorem byl Héric z Auxerre. Celá služba je sestavena podle latinské předlohy, již lze nalézt např. v breviářích východofranského původu (Pantelić 1965: 124–126) a s velkou pravděpodobností pronikla do chorvatskohlaholských breviářů až v 15. stol., i když nelze vyloučit ani starší tradici.

⁹ Doložena je v nejstarším dochovaném latinském breviáři záhřebské diecéze z r. 1290 chovaném v záhřebské Národní a univerzitní knihovně Metropolitana pod signaturou MR 67 i v mladším záhřebském breviáři z 14.–15. stol. MR 104 (Matějka 1973: 91).

¹⁰ Doložena např. v latinském rukopisném breviáři Ms 37 chovaném v Národní a univerzitní knihovně v Lublani.

3 Závěr

Samotné texty homilií byly do chorvatskohlaholského sanktorálu přeloženy přímo z latinského breviáře (podobně jako je tomu u homiletických textů v *Propriu de tempore* (Stankovska 2003: 153), vykazují však mnohem méně různocnění než patristické texty v temporálu, což může být dáno jednak jejich relativně pozdními a dobou vzniku blízkými doklady, jednak malou variabilitou jejich skladby. Pokud je v nich patrná nějaká úprava, pak to byla spíše spontánní redakce jazyková bez zřejmé závislosti na neslovanské předloze. Pouze v případech dodávaných služeb můžeme uvažovat o rozdílných latinských předlohách, v takovém případě však byly zřejmě pouze izolovaně dopřeloženy jednotlivé služby, ostatní text však revidován nebyl. Přes přítomnost některých lokálních vlivů ve skladbě jednotlivých sanktorálů (máme na mysli drobné rozdíly typu dodané služby např. na svátek sv. Eliáše apod.), neshledáváme u homiletických textů v sanktorálu žádnou výraznější revizi.

Literatura

- Aleksejev 2008 = Anatolij A. Aleksejev, O vzaimosvjazi pravoslavnoj i katoličeskoj tradicii novogo zaveta v rukopisnuju epochu, *Slovo* 56–57 (2008), 57–65.
- Badurina-Stipčević 2006 = Vesna Badurina-Stipčević, *Knjige o Makabejcima* u hrvatskoglagoljskoj književnosti: *Prva knjiga o Makabejcima* u hrvatskoglagoljskim brevijarima, *Slovo* 54–55 (2006), 5–126.
- Badurina-Stipčević 2008 = Vesna Badurina-Stipčević, Translacija sv. Pavla Pustinjačka u hrvatskoglagoljskom II. *Novljanskom brevijaru* iz 1495. godine, *Slovo* 58 (2008), 285–312.
- Badurina-Stipčević, 2010 = Vesna Badurina-Stipčević, Hrvatskoglagoljska *Muka svetoga Andrije apostola*, *Slovo* 60 (2010), 41–71.
- Bauerová 1989 = Helena Bauerová, K problematice předloh textu proroka Jonáše v charvátskohlaholských breviářích, *Slavia* 58, 1989, 353–364.
- Grabar – Nazor – Pantelić 1973 = Biserka Grabar – Anica Nazor – Marija Pantelić, *Hrvatskoglagoljski misal Hrvoja Vukčića Hrvatinića: transkripcija i komentar*, ur. Vjekoslav Štefanić, Ljubljana: Mladinska knjiga – Zagreb: Staroslavenski institut – Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1973.
- Hughes 1982 = Andrew Hughes, *Medieval Manuscripts for Mass and Office: a Guide to their Organization and Terminology*, Toronto: University of Toronto Press, 1982 (¹1937).
- Jurić-Kappel 2004 = Jagoda Jurić-Kappel, Hrvatskoglagoljske apokalipse, v: *Glagoljica i hrvatski glagolizam: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb – Krk, 2.–6. listopada 2002.)*, ur. Marija-Ana Dürriegl – Milan Mihaljević – Franjo Velčić, Zagreb: Staroslavenski institut – Krk: Krčka biskupija, 2004, 183–190.
- Matějka 1973 = Ladislav Matějka, Dvije crkvenoslavenske legende o svetom Vidu, *Slovo* 23 (1973), 73–96.

- Pantelić 1965 = Marija Pantelić, Glagoljski brevijar popa Mavra iz godine 1460., *Slovo* 15–16 (1965), 94–149.
- Pantelić 1993 = Marija Pantelić, Fragmenti hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije iz 13. stoljeća, *Slovo* 41–43 (1993), 61–146.
- Pantelić 2000 = Marija Agnezija Pantelić, Sastav sanktorala i kalendara hrvatskoglagoljskih misala i brevijara (s kulturološkog i liturgijskopovijesnog motrišta), v: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost II: srednji vijek i renesansa (XIII–XVI. stoljeće)*, ur. Eduard Hercigonja, Zagreb: Školska knjiga, 2000, 349–366.
- Pantelić – Nazor 1977 = Marija Pantelić – Anica Nazor, *II. Novljanski brevijar: hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495. godine: župni arhiv Novi Vinodolski: fototipsko izdanje*, Zagreb: Staroslavenski institut »Svetozar Ritig« – Turistkomerc, 1977.
- Petkov – Dimitrova 2004 = Petko Petkov – Margaret Dimitrova, Perikopi ot Knigata na prorok Daniil v harvatskata glagoličeska knižnina, *Glagoljica i hrvatski glagolizam: zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb – Krk, 2.–6. listopada 2002.)*, ur. Marija-Ana Dürriegl – Milan Mihaljević – Franjo Velčić, Zagreb – Krk: Staroslavenski institut – Krčka biskupija, 2004, 167–182.
- Petrović 2008 = Ivanka Petrović, Latinska i glagoljska tradicija sv. Krizogona (Krševana) i sv. Anastazije u hrvatskoj hagiografiji, *Slovo* 56–57 (2008), 451–475.
- Ribarova 1987 = Zdenka Ribarova, Knjiga proroka Jone, *Slovo* 37 (1987), 123–159.
- Stankovska 2001 = Petra Stankovska, Homilie v Propriu de tempore charvátskohlaholských breviářů, v: *Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova 1*, ur. Dubravka Sesar, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 2001, 269–274.
- Stankovska 2003 = Petra Stankovska, O kolika revizích svědčí homiletické texty v chorvatskohlaholských breviářích?, v: *Česká slavistika: české přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana, 15.–21. 8. 2003*, ur. Ivo Pospíšil, Praha: Academia, 2003, 147–154.
- Stankovska 2012 = Petra Stankovska, Odkaz přeslavské školy v chorvatskocírkevněslovanských liturgických památkách, v: *Preslavská knižovna škola 12*, Šumen: Šumenski universitet, 2012, 76–89.
- Tandarić 1993 = Josip Leonard Tandarić, *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost: rasprave i prinosi*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
- Taseva 1997 = Lora Taseva, Knigata na prorok Iezekiil v srednovekovnata bálgarska i chárvatska knižnina, *Palaeobulgarica* 21 (1997), № 3, 12–30.
- Ušeničnik 1945 = Franc Ušeničnik, *Katoliška liturgika*, Ljubljana: Škofijski ordinariat, 1945.
- Vajs 1901 = Josef Vajs, Hlaholský zlomek nalezený v Augustiniánském klášteře v Praze, *Časopis českého muzea* 75 (1901), 21–35.
- Vajs 1910 = Josef Vajs, *Nejstarší breviář chrvatsko-hlaholský (Prvý breviář Vrbničky)*, Praha: Královská česká společnost nauk, 1910.
- Waddell 2007 = Chrysogonus Waddell, *The Primitive Cistercian Breviary (Staatsbibliothek zu Berlin, Preußischer Kulturbesitz, Ms. Lat. Oct. 402): with Variants from The »Bernardine« Cistercian Breviary*, Fribourg: Academic Press Fribourg, 2007 (Spicilegium Friburgense 44).

**Patristična besedila v *Proprium sanctorum* hrvaškoglagolskih brevirjev,
nastalih do 15. stoletja**

Povzetek

Vsebina in struktura hrvaškoglagolskega brevirja je v do danes ohranjenih kodeksih, nastalih do 15. stoletja, v veliki meri enotna. Brevirji kažejo drobne vsebinske in tekstološke razlike, katerih preučevanje prispeva k spoznavanju tekstološke tradicije te liturgične knjige. Pri tem zavzemajo posebej pomembno mesto patristična besedila, ker niso bibličnega izvora in zato v njih ne nahajamo plasti prevzetega starocerkvenoslovanskega prevoda tako, kot ga nahajamo v bibličnih lekcijah; posledično je iz patrističnih besedil jasnejše razvidna tekstološka linija. Hrvaškoglagolski brevir je bil sestavljen po vzoru in kot prevod latinskega brevirja (razen delov bibličnega besedila), ki pa kot liturgični priročnik kaže nekatere vsebinske razlike predvsem v sanktoralnem delu, ki vsebuje predpise molitev na dneve, povezane s čaščenjem posameznih svetnikov ali skupin svetnikov, tako da je na njegovo vsebino vplivalo npr. čaščenje lokalnih svetnikov, zaščitnikov cerkve ipd. To sicer razmeroma majhno nihanje v hrvaškoglagolskih brevirjih se odraža tudi v naboru patrističnih besedil. Besedila iz ohranjenih brevirjev bomo primerjali tudi s fragmentarno ohranjenimi patrističnimi besedili iz hrvaškoglagolskih brevirjev.